

«Νοῦς ἀψηλός, ὀξύπτερος».
Ἄρχαῖος ἀλφάβητος
γιὰ τὴν ἀνάγνωσι τῆς Φόνισσας*

ΛΑΜΠΡΟΥ ΧΡ. ΣΙΑΣΟΥ**

*Ἀτέλειωτες σωρεύουμε σμικρύνσεις οἱ πολλοὶ στὸ ἔργο τοῦ Παπαδιαμάντη. Ἡθῶν γραφές, εὐσέβειες λαϊκές. Οἶνοφλυγία καὶ παγανισμόν. Ψυχῶν ἀνά-
λυση καὶ ἐπιστροφή στὸ τίποτε. Ἀντικοινωνισμόν ὡς ἀναχώρηση. Τοῦ ἀπόλυ-
του κακοῦ λόγους φιλοσοφικοὺς ὡς ἠθικοὺς. Ὅμως, ἐν ἀρχῇ, οἱ σμικρύν-
σεις εἴμαστε ἐμεῖς.*

*Κάποιοι ἀφανεῖς παλεύουν νὰ ἀποδώσουν τὸν Παπαδιαμάντη στὸ καθολι-
κό, δηλαδὴ στὸν φυσικό του χῶρο. Ὅπως αὐτὸς ὀρίζεται ἀπὸ τὸν τόπο καὶ
τὸν τρόπο τῆς προέλευσης τοῦ Σκιαθίτη.*

*Ἡ Φόνισσα δὲν εἶναι μόνον [τό] «κορυφαῖο κείμενο τοῦ συγγραφέα... καὶ
ὅλης τῆς νεοελληνικῆς πεζογραφίας». Ἐν ταύτῳ ἡ ἐξ αὐτοῦ ἐνδεχομένως συ-
στήνει τὸ πληρέστερο ἀνθρωπολογικὸ δοκίμιον τῶν τελευταίων εἴκοσι
αἰῶνων (καὶ τὸ μοναδικὸ στῆ νεοελληνικῆ γραμματεία) ποῦ διαβάξει (α)
μουσικῶς, (β) με ἐνάργεια καὶ (γ) στὴν γλῶσσα τῶν πολλῶν «γιατί καὶ πῶς
ψηλῶν ὁ νοῦς». Στους ὀλίγους, τοὺς εἰδικούς, σκίμπους παρέχεται δωρεάν,
καὶ γονυκλισίε ἀπαιτοῦνται ταχινές πρὸς ἐκμάθησι τοῦ παλαιοῦ ἀλφαβή-
του.*

*Ὅπου, Ἄλφα ἢ Βήτα, ἡ σπανίως βρέμουσα φλόγα Ἄνθρακι-ά. Καὶ ὀ-μι-
κρόν, ποῦ γίνεται μέγα καὶ ὑψηλόν, ὁ ὀξύπτερος ποῦ καταράσσεται μετὰ
κρότου ἐπὶ γῆς. Ἡ ἐπὶ τῆς θαλάσσης (...).*

«Ὅδὸς λευκάζουσα εἰς τὸ σκότος...». Μὲ αὐτὸ τὸ προσόμοιον ἡμπορεῖ κά-
ποιος ἐπαξίως νὰ εὐφημήσει ἐν προοιμίῳ τὴν Φόνισσα. Ὅπου τὸ λευκάζειν ὡς
μονοσήμαντο προχέεται ἀ-φθόνως ἀπὸ τὰ ἱερότερα τοῦ πατρογονικοῦ μας σώ-
ματος. Καί, ὅπου σκότος στοιβάζεται τὸ πολύσημον:

* Τὸ μελέτημα ἀπετέλεσε *Εἰσήγησι* στὸ Γ΄ Διεθνὲς Συνέδριον γιὰ τὸν Ἄλ. Παπαδιαμάντη, Πρῶτος Κύκλος, Σκιάθος, 29 Σεπτ. - Ὀκτ. 2011.

** Ὁ Λάμπρος Χρ. Σιάσος εἶναι Καθηγητὴς τοῦ Τμ. Θεολογίας τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Α.Π.Θ.

– είτε ως αποκρυφή και ένδιαίτημα τοῦ ἱεροῦ,
 – είτε ως προστασία προπετῶν ἢ ἀδυνάμων βλεφάρων,
 – είτε ως τὸ μέλαν καὶ ἐρεβῶδες πού ἐνίστε ἢ πλειστάκις διεισδύει καὶ ἐγκαθίσταται εἰς τὰ τρίσβαθα τοῦ ἀνθρωπίνου πλάσματος.

Γιὰ νὰ διαβάσουμε τὴν *Φόνισσα*, γιὰ νὰ συστήσουμε τὴν ἐρευνητικὴ μας πρόταση, ἀντλήσαμε τὸ πάλαι μετ' εὐφροσύνης καὶ ἐπιμένουμε νὰ ἀντλοῦμε περιπαθῶς ἀπὸ τὴν μακρὰ ἐντοπία παράδοση. Ἴδου δεῖγματα δύο.

Δεῖγμα πρῶτον, γενικόν. Μονοειδὲς καὶ διαχρονικόν.

– Ἡ φύσις ἐντρέπεται νὰ τοιτιδώνεται. Ἄλλως, ἡ φύσις κρύπτεσθαι φιλεῖ (Προσωκρατικόν).

– Ἡ ἀνθρωπίνη φύση ἀνθίσταται σὺς ἰταμὲς γνωστικὲς ἐπελάσεις. Ἐνα μέρισμά της, τὸ θεοειδέστερο, ἴσως εἶναι καὶ ἀπροσπέλαστο (Καππαδοκικόν).

– Οἱ σχετικὲς γραφὲς σκέπονται, ἄλλως κοσμοῦνται μὲ πέπλον προστασίας. Σπανίως, ἤτοι ποτέ, ἐμφανίζονται ἀσκεπεῖς. Παρεκτὸς ἐὰν οἱ ἴδιες τὸ ἐπιθυμήσουν. Τότε καὶ μόνον τότε συμβαίνει τὸ παράδοξον. Οἱ γραφὲς νὰ σαφηνίζονται ἐξ αὐτῶν τῶν ἰδίων γραφῶν. Ὅπως, γιὰ παράδειγμα,

α) Ὅμηρος ἐξ Ὅμηρου σαφηνίζεται (πρωτ'-Ἀρίσταρχος),

β) Ἱερὲς τῶν Χριστιανῶν γραφὲς σαφηνίζονται ἐξ αὐτῶν τῶν ἱερῶν γραφῶν (ἱεροκλοπεὺς Πέτρος Δαμασκηνός),

γ) Παπαδιαμάντης σαφηνίζεται ἐξ αὐτοῦ τοῦ Παπαδιαμάντη (εὐθηνὸς μεταποιητῆς ἅμα καὶ τολμητίας, ὁ ὁμιλῶν καὶ γράφων ταῦτα).

Δεῖγμα δευτέρον, ἐξειδικασμένον. Ἐνικόν τε καὶ τρισόν.

Ὁ Σκιαθίτης τρανός, δημιουργός, μαζί καὶ οἱ γραφὲς του, συναπαρτίζουν κῆπον εὐμορφον, κῆπον πού προσομοιάζει εἰς βιβλίον ἀνοιχτόν. Πλὴν, γιὰ τοὺς προγιάστορες τῆς προκυμίας, τοὺς καπνίζοντες δῆθεν ἠρέμα τὴν τομπούκαν τους, ἐμφαίνεται ὡς βιβλίον παλαιόν, γραμμένον στὴν ἱερογλυφικὴν. Τουτέστιν, δυσανάγνωστον. Ὡστόσο, γιὰ τὸν πᾶσα-ἓνα Γιαννιό, ἀνοίγεται ὡς βιβλίον ἐναργές, σαφές, εὐανάγνωστον. (Καὶ ὅπου Γιαννιός, ὁ οἶος δῆ. Δῆλον δὲ ὁ ἀσκούμενος ἐμπόνως καὶ εὐόρκως, παιδιόθεν καὶ μέχρι γῆρατος, εἰς τὴν ἐκκοπὴν τοῦ “ἰδίου - τέλους”, τῆς ἰδίας πρὸς ἑαυτὸν φιλίας, τοῦ ἰδίου θελήματος.)

Στὸν Παπαδιαμάντη δὲν διαβάζεις μόνον τὰ πράγματα. Καλεῖσαι νὰ παραδοθεῖς αὐτοβούλως. Ἀφήνεσαι νὰ σὲ παραλάβουν ἐκεῖνος καὶ οἱ γραφὲς του. Ἐξ αὐτῶν μαθαίνεις ἐν ὑπομονῇ μεγάλη νὰ προσδοκᾷς. Δηλαδή, λούεσαι καὶ καθαρὸς γίνεσαι, τουτέστιν εὐτρεπίζεσαι γιὰ νὰ σ' ἐπισκεφθοῦν, νὰ σὲ γνωρῶσιν τὰ πράγματα (...).

“Ότε καὶ ἂν ἔλθει ὁ καιρὸς, τότες οἱ γραφῆς τοῦ Σκιαθίτη ἐνδέχεται

ἂν δὲν φυσάει ἀγέρας δυνατός,
νὰ σοῦ χαρίσουν ἀνοιχτὲς
πτυχώσεις δύο ἢ τρεῖς φανταχτερῆς
ἀπὸ τὸ ὀλάνθιστο, τὸ πλουμιστὸ
τὸ πολυδιπλωμένο φόρεμά τους.

Αὐτὰ ἀπὸ μᾶς γιὰ τὴν μέθοδο. Ἄλλοι, ἄλλα. Ὅρισμένοι, μπάλαλα. Κι ὁ καθείς εἰς τὴν γλῶσσαν του.

Ἐξ αὐτῶν, λοιπόν, ἀφορμὲς ἐλάβαμε ἰσχυρῆς καὶ συνδρομῆς δεχθήκαμε γενναῖες γιὰ νὰ συστήσουμε τὴν ἐρευνητικὴ μας πρόταση, ἄλλως τὴν ἐρευνητικὴ ὑπόθεση ἐργασίας. Ὅτι δηλαδὴ κεντρικὸ κι ἐνδεχομένως μόνον θέμα τῆς *Φόνισσας* ἀποτελεῖ τὸ δυσερμηνευτο, τὸ δυσέφικτο, τὸ δυσθήρατο παίγνιο τῶν ΛΟΓΙΣΜΩΝ. Πῶς, πόθεν καὶ διὰ-τί εἰσέρχονται στὴν καρδιὰ τοῦ ἀνθρώπου. Πῶς ἐγκαθίστανται ἐκεῖσε. Καὶ πῶς ἐν συνέχειᾳ ψηλώνουν τὸν νοῦν.

Ἴδου ὡς προφταστήρας τὸ πρῶτον καὶ πάντως ἐτοιμόρροπο συμπέρασμα τῆς ἔρευνάς μας: ὑποκάτω τῆς *Φόνισσας* ἀνιχνεύεται ὡς ἀραρῶς θεμέλιος, μεταπλασμένος, ὁ πυρήνας τῆς λεγομένης ἡσυχαστικῆς παραδόσεως: ἡ νῆψις, ἡ φυλακὴ, ἄλλως τήρησις τοῦ νοῦ, ἡ αἰχμαλωσία τῶν λογισμῶν, ὁ μετεωρισμὸς τοῦ νοός.

Εἰς αὐτὰ ποὺ ἀκολουθοῦν καταβάλλεται σύντονος προσπάθεια νὰ ἐλεγχθεῖ ἐν τοῖς πράγμασι καὶ νὰ τεκμηριωθεῖ ἡ ἐπιστημονικὴ νομιμότητα τῆς ἐρευνητικῆς προτάσεως. Γιὰ τὰ ἀποτελέσματα, ὡς εἴθισται καὶ ἰσχύει αἰῶνες τώρα, ἀποφαίνονται ἄλλοι εἰς ἄλλον καιρὸν καὶ τόπον (...)

Ὀλίγιστες, καὶ αὐτὲς δυσδιάκριτες ὡς παρηλλαγμένες, οἱ αὐτούσιες χρήσεις, οἱ ρητὲς ἐπικλήσεις φιλοκαλικοῦ ὕλικου στὴν *Φόνισσα*. Τίς ἐμφανέστερες θὰ τίς μνημονεύσουμε στὴν μεθεπόμενη ἐνότητα. Ἀφοῦ δηλαδὴ προηγουμένως σκιαγραφήσουμε ἐν ὑποτυπώσει τὸ εἰδικὸ πεδίο τῆς προέλευσης αὐτῶν τῶν χρήσεων. Καὶ ἀφοῦ παρουσιάσουμε ἕνα κεφάλαιο ἀπὸ τὴν *Φόνισσα* στὸ ὁποῖο εἰκάζουμε ὅτι ἔχει θησαυρισθεῖ εἰς τοὺς αἰῶνες ἡ διακριτικότερη πρόσληψη, ἡ ἀριότερη πρόσκτηση, ἡ εὐμορφότερη μετάπλαση νηπτικοῦ ὕλικου γιὰ ὅλες τίς ἐποχάς.

I

Γιὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴ καὶ ἡσυχαστικὴ παράδοση ὄλων τῶν ἐποχῶν, ἀρχικὸ καὶ κρίσιμο στάδιο τῆς χριστιανικῆς ἀθλήσεως ἀποτελεῖ αὐτὸ τῆς καθάρσεως.

Καθαίρεται ὁ ὅλος ἄνθρωπος καὶ ἀνὰ ἓν τὰ ὄργανα τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς του, προκειμένου νὰ δεχθοῦν ἔνοιον καὶ σύσκηνον τὸ Πανακῆρατον Πνεῦμα.

Νῆψις ὀνομάζεται ἡ μέθοδος ἅμα καὶ ὁδὸς τῆς καθάρσεως. Ἡ ὁποία ἐκτελεῖται καὶ λειτουργεῖ ὅταν ὁ ἀθλούμενος πιστός, μεταξὺ ἄλλων πολλῶν, προσέχει (α) νὰ μὴν εἰσέρχονται κακοὶ «δαιμονικοὶ» λογισμοὶ στὴν καρδίαν του μέσῳ τῶν αἰσθήσεων καὶ τοῦ νοῦ. Προσέχει (β) καὶ πασχίζει νὰ ἐκδιωχθεῖ, ἂν φωλιάζει στὴν καρδία του, “ρῆμα-κρυπτόν-ἀνόμημα”. Ποῦ σημαίνει:

“μονολόγιστος ἔμφασις
πράγματός τινος πονηροῦ”¹.

Ἐπιλέγουμε νὰ βασισοῦμε στὸν ψυχωφελῆ Λόγον τοῦ ὀσίου πατρὸς Ἰουχίου. Καὶ δοκιμάζουμε ἀτελεῖ ἐρμηνευτικὴ ἀπόδοσι.

Ἡ μέθοδος τῆς νήψεως εἶναι δισσή. (α) Φανερώνει καὶ ἀποδιώκει ἀπὸ τὰ βάθη τῆς καρδίας ὅ,τι ἐκεῖ ἤθελε εὐρεθεῖ ὡς κρυπτόν καὶ παρὰ Θεοῦ μισούμενον. (β) Ἡ μέθοδος ὀπλίζει τὸν ἄνθρωπο διὰ τῆς ταπεινώσεως καὶ διὰ τῆς συνεχοῦς (=ἀδιαλείπτου) ἐπικλήσεως τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ². Ἦτοι: τὸν ἀσφαλίζει, ὥστε νὰ μὴν ξαναμποῦν στὴν καρδία του ἐμφάσεις πονηρῶν πραγμάτων. Αὐτὲς οἱ ἐμφάσεις, αὐτὰ τὰ κατοπτρικὰ εἶδωλα ἐκπορεύονται ἀπὸ τὸν ἐξαποδῶ, τὸν παμμίαρο καὶ πονηρό. Καί, ἂν εὔρουν ἀφύλακτες τὶς εἰσόδους, εἰσέρχονται στὸν ἔσω ἄνθρωπο ἀκολουθώντας σχέδιο σταθερὸ στρατηγικὸ καὶ τακτικὴ τροπικὴ, ἐξειδικιασμένη. Τὸ σχέδιο χωρεῖ κατὰ τέσσαρες βηματισμούς: προσβολή, συνδυασμός, συγκατάθεσις, αἰσθητὴ πρᾶξις.

Τοὺς μεταγράφουμε ἐπὶ τὸ ἀπλούστερον. Ὁ παμπόνηρος ἐπιτίθεται μὲ φανταστικὲς προσβολὲς ἰδεῶν ἢ καὶ πραγμάτων. Ἡ ψυχὴ ὡς παιδίον, τουτέστιν μικρὸν καὶ ἀπόνηρον, ἀπατάται ἀπὸ τὶς προσβολές. Τρέχει ὀπίσω ἀπὸ τὶς ἰδέες - λογισμοὺς ὑπολαμβάνοντας τὸ χειρὸν ὡς καλόν. Ἡ ψυχὴ “πιάνει κουβέντα” μὲ τοὺς πονηροὺς λογισμοὺς. Καὶ ἀναμιγνύει τοὺς ἰδικούς της λογισμοὺς, τὶς ἰδικές της σκέψεις καὶ ἰδέες, μὲ ἐκείνες τῶν πονηρῶν πνευμάτων. (Ἄς συγκροτήσουμε τὸ συμβάν τῆς ἀνάμειξης καὶ τὸ μεθύστερο ἐναγώνιο ἀπόρημα τῆς διάκρισης τῶν σκέψεων - λογισμῶν). Οἱ ἀναμειξ γινόμενοι λογισμοὶ (δαιμόνων καὶ ἀνθρώπου) κάθονται εἰς ἀμφιθέατρον. Ἡ εἰς τὴν βουλήν. Ἡ στὸ βουλευ-

1. ΗΣΥΧΙΟΥ ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΥ, *Πρὸς Θεόδουλον, Λόγος ψυχωφελῆς καὶ σωτήριος περὶ νήψεως καὶ ἀρετῆς κεφαλαιώδης. Ἀρχὴ φωτισμοῦ ψυχῆς καὶ ἀληθῆς ὑποθήκης. Τὰ λεγόμενα ἀντιρρητικὰ καὶ εὐκτικά (Φιλοκαλία τῶν Ἱερῶν Νηπτικῶν, Τόμ. Α' αλφβ⁵ σ. 141 κ.έ.)*.

2. Πρόκειται γιὰ τὴν προσευχὴν “Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ ὁ Θεὸς ἐλέησόν με τὸν ἁμαρτωλόν”.

τήριον. Καί βουλευόνται ὡς (οἱ) βουλευτές: “Πῶς δεῖ γενέσθαι”. Ἡ τελικὴ ψηφοφορία ὀδηγεῖ σχεδὸν πάντοτε στὴν αἰσθητὴ πράξη.

Ἀπὸ τὴν μακρότατη, πλουσία καὶ πολυειδῆ νηπιτικὴ γραμματεία ἐπιλέξαμε σκοπίμως ἓνα μικρὸ πεδίο. Καὶ ἐξ αὐτοῦ, μόνον στοιχεῖα ἀλφαβήτου, ὀλίγιστα, τὰ πρώτιστα, πὸν διαβάζουν καὶ φανερώνουν τὴν λειτουργία τῶν πονηρῶν λογισμῶν.

Ἄν καὶ ὀλίγιστα ὅσα παραθέσαμε, ὥστόσο ἐπαρκοῦν γιὰ νὰ εἰσαχθοῦμε στὴν ἐπιμελῶς συγκεκαλυμμένη δομὴ τῆς Φόνισσας. Αὐτὴ θὰ ἤμποροῦσε νὰ ἀποδοθεῖ ὑποτυπωδῶς μὲ τ' ἀκόλουθα.

II

Τὰ πρώτα ἐξ κεφάλαια, τὸ ἓνα τρίτο περίπου τοῦ ἔργου, περιέχουν σχεδὸν ἐξ ὀλοκλήρου ἀναμνήσεις³ τῆς προτέρας ζωῆς τῆς Γιαννοῦς (Α', Β', Γ', Ε') καὶ τῆς θυγατρὸς Ἀμέρσας (Δ', ΣΤ'). Αὐτὲς ὀνομάζονται ἐπίσης «φαντάσματα, λογισμοί, διαλογισμοί». Καὶ τὸ παράδοξον, ἦτοι ἀξιοσπούδαστον: τὶς ἀναμνήσεις δὲν τὶς προκαλεῖ ἡ Γιαννοῦ. Δὲν τὶς ἀφηγεῖται σὲ κάποιον ἄλλον. Αὐτὲς «ἔρχονται», εἰκάζουμε, ἔξωθεν:

«Οἱ λογισμοὶ καὶ αἱ ἀναμνήσεις τῆς,
ἀμαυραὶ εἰκόνες τοῦ παρελθόντος,
ἮΡΧΟΝΤΟ ἀλλεπάλληλοι
ὡς κύματα μέσα εἰς τὸν νοῦν τῆς,
πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῆς ψυχῆς τῆς».

Στὴν περίπτωσι τῆς γραίας τὸ «ἔξωθεν» δὲν σαφηνίζεται οὔτε προσδιορίζεται. Ὅρίζεται ὥστόσο ἐκ τοῦ πλαγίου σχεδὸν ὀνομαστικῶς στὴν περίπτωσι τῆς θυγατρὸς. Ὅταν ὁ Παπαδιαμάντης ἐξηγεῖ ὅτι τὰ ψέματα τῆς θυγατρὸς ἐγένοντο «ἅμα τῷ λόγῳ ἀκούσαι ἀλήθειας», ὡσεὶ ἀνωτέρα τὶς δαιμονία θέλησις νὰ ἤθελε νὰ καλύψει τὸ ψεῦδος τῆς.

Ὅλες ἐπίσης οἱ ἀναμνήσεις –λογισμοί– φαντάσματα ἔρχονται περισσότερον ἢ «ὀλιγώτερον τυραννικαὶ καὶ μελανόπτεροι» κοντὰ στὸ λάλημα τοῦ πετεινοῦ, ἐν ὥρᾳ ἀκούσιος καὶ βασανιστικῆς ἀγρυπνίας.

Οἱ ἀναμνήσεις τύποις ἀναδιηγοῦνται τὴν ζωὴν τῆς Γιαννοῦς. Κατ' οὐσίαν ὁμως συστήνουν πρόγραμμα στοχευμένων-καθοδηγούμενων χρήσεων: ἐκτεταμένα κομμάτια ἀπὸ τὴν προτέρα ζωὴν τῆς χρωματίζονται μὲ τὸ παράπονον τοῦ

3. Ἐνθυμήσεις, κατὰ τὴν νηπιτικὴν ὀρολογία.

ἀδικοπαθόντος, ζωηρεύουν με τις ἀπίστευτες ικανότητες τῆς Γιαννοῦς, καὶ θεριεύουν με τις ἐπιτυχεῖς νικηφόρες ἐκβάσεις. Πάντοτε παρεμβάλλουν τὴν κακὴ μοῖρα ἑνὸς θήλεος. Τῆς Γιαννοῦς κορασίου, θυγατρὸς, συζύγου, γραιίας. Οἱ ἀναμνήσεις διακόπτονται σπανίως ἀπὸ ἐξωτερικὲς παρεμβολές. Σπάνιες, πλὴν τομότετες. “Ὅπως αὐτὴ ἡ μονόλεκτὴ τοῦ γαμπροῦ «- Σκασμός!»”. Ἡ ὁποία ἐπιφέρει ἀκαριαῖα τὸν διπλασιασμό τῆς ἀπὸ τὴν Γιαννοῦ: «- Καὶ πλαντασμός!» Διηλαδὴ ἐπιταχύνει τὴν κύλιση τοῦ Προγράμματος.

Γιὰ τὴν προκειμένη χρεια τοῦ συνεσταλμένου χρόνου, πληρέστερο σχεδὸν ὑποδειγματικὸ δεῖγμα ἐφαρμογῶν τοῦ Προγράμματος ἀποτελεῖ τὸ Ε΄ Κεφάλαιο. Ἐὰν καὶ τὸ βραχύτερο, ἐντούτοις εἶναι ἴσως τὸ πυκνότερο. Γι’ αὐτό, καὶ ἀνθεκτικότερο στὴν ἀνάλυση. Ὑπενθυμίζουμε ὅτι στὸ τέλος τοῦ Ε΄ Κεφαλαίου ἐπισυμβαίνει ὁ πρῶτος φόνος-πνιγμός. Τῆς ἀρτιγενοῦς ἐγγονῆς.

Τὸ Ε΄ Κεφάλαιο ἔχει ἐτοιμασθεῖ ἀπὸ τὰ προηγούμενα ἀλλεπάλληλα κύματα τῶν λογισμῶν. Ποὺ ἔρχονται στὴν ἴδια θέση (στὸ φωτογόνο), τὴν ἴδια ὥρα (ὅταν λαλεῖ τ’ ὀρνίθι), στὴν ἴδια θέση καὶ συνθήκη (φροντίδα τοῦ ἀρτιγενοῦς). Τὸ κρίσιμο Ε΄ κεφάλαιο εἶναι δυνατὸν κατ’ οἰκονομία νὰ διαιρεθεῖ σὲ δέκα φωνήεντα καὶ ἐν σιγῶδες τμήμα. Τὰ ὀνομάζουμε Ἀναβαθμούς. Ἐπειδὴ τεχνηέντως, θαυμασιῶς καὶ σταδιακὰ ὀδηγοῦν τὴν Γιαννοῦ «νὰ ἐξαρθῆ εἰς ἀνώτερα ζήτήματα». Καὶ τὸν νοῦν τῆς, νὰ ψηλώσει (....).

Στὰ ἑνδεκα τμήματα - Ἀναβαθμούς ἱστοροῦνται διὰ μακρῶν:

1. Ἡ ξενιτεία τῶν υἱῶν καὶ ἡ τριπλὴ φροντίδα τῆς Γιαννοῦς.
2. Οἱ κρίσεις καὶ οἱ ἐπιλογές τῆς γιὰ τίς δύο θυγατέρες.
3. Τὸ βασανιστικὸ ἐρώτημα καὶ ἀφόρητο ἀπόρημα “ἂν ἔπρεπε νὰ γεννῶνται τόσα κοράσια”.

4. Ἡ ἀνακουφιστικὴ - παρηγορητικὴ ἐρμηνεία γιὰ τὸν πρόωρο θάνατο τῶν νηπίων καὶ οἱ σχετικὲς “φαινές” ἀντιστροφές ὅτι “ἡ λύπη εἶναι χαρὰ, οἱ ἀρρώστιες εἶναι εὐτυχήματα”(!)

5. καὶ 6. Οἱ προχωρημένες κρίσεις: (α) “ἂν οἱ ἄνθρωποι δὲν ἦσαν τυφλοί, δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ βοηθοῦν εἰς τὸ ἔργο τῶν ἀσθενειῶν;” (β) “ἐμεῖς ὡς καλοὶ χριστιανοὶ δὲν θάπρεπε νὰ βοηθοῦμε εἰς τὸ ἔργο τῶν ἀγγέλων ποὺ ἀρπάζουν τὰ ἄωρα νήπια;”

7. Κρίσεις γιὰ ἀγόρια καὶ κοράσια, ἰδίως γιὰ τὰ πτωχὰ ἐφτάψυχα κοράσια: φαίνονται ὡς νὰ πληθύνονται ἐπίτηδες γιὰ νὰ κολάζουν ἤδη ἀπ’ αὐτὴν τὴν ζωὴ τοὺς γονεῖς τους.

Τὰ στάδια (1) ἕως (7) ὀδηγοῦν στὰ πρόθυρα τοῦ παραλογισμοῦ.

8. Ζάλη τῆς Γιαννοῦς ἀπὸ τὸν σάλον καὶ τὴν ναυτίαν τῆς ἀναδιηγημένης (τάχα) ζωῆς τῆς.

9. Τῆς Φραγκογιαννοῦς ἄρχισε πράγματι νὰ ψηλώνει ὁ νοῦς. Εἶχεν παραλογίσει ἐπὶ τέλους. Ἐπόμενον ἦτο, διότι εἶχεν ἐξαρθῆ εἰς ἀνώτερα ζητήματα.

10. Ἐχοντας παραλογίσει πλέον, πνίγει τὴν ἐγγονή.

Δέκατο καὶ ἓν, σιγῶδες: Δὲν ἐνθυμεῖται τὸ ὄνειρο τῆς Ἀμέρσας (!).

Εἰς τὰ ἐννέα τμήματα περιγράφονται μὲ μοναδικὸ τρόπο, ἀκριβέστατη μέθοδος καὶ ἀσυνήθη πειστικὴ ἐπιχειρηματολογία “οἱ πικροὶ καὶ πόρρω πλανώμενοι διαλογισμοί”.

Τὸ “πόρρω”, λόγῳ τοῦ “ἐξήρθη”, ἅς τὸ νοήσωμεν καθ’ ὕψος.

Τὸ “πικροί” φέρει καὶ ἀποστάζει τὸ στυφὸν ἀπὸ τὰ οἰκογενειακὰ βάσανα.

Καὶ

Τὸ “πλανώμενοι” κρύβει ἐπιμελῶς τὴν ἀτημέλητον μίξι τῶν ἀναμνήσεων (παλαιῶν συμβάντων) μὲ καθοδηγούμενη καὶ αὐξοῦσα δοσολογία ἐξωτερικῶν ιδεῶν.

Ὡς χαρακτηριστικὰ δείγματα ἐξωτερικῶν ιδεῶν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπιλεγῶν τὰ ἐπόμενα:

α) Ἡ συνειδητὴ ἐπιλογή γιὰ τὴν ἀγαμία τῆς δευτέρας θυγατρὸς.

β) Τὸ ἀπόρημα “γιατί τόσα κοράσια στὸν κόσμον”.

γ) Ἡ ἄποψη ὅτι εἶναι ἔργο Θεοῦ καὶ ἀγγέλων ἡ πρόωρος ἀρπαγὴ νηπίων γενικῶς.

δ) Καὶ σ’ αὐτὸ ὀφείλουν οἱ καλοὶ χριστιανοὶ νὰ βοηθοῦν,

ε) Ἴδια νὰ παλαίσουν τὴν πληθώρα τῶν κοριτσιῶν καὶ μάλιστα τῶν φτωχῶν.

Οἱ ἐξωτερικῆς ιδέες - λογισμοὶ κλιμακώνονται μὲ τρόπο περίτεχνο καὶ σχεδὸν ἀνεπαίσθητο κατὰ τὴν ὀξύτητά τους. Ἐν ἀρχῇ ἐμφανίζονται καὶ εἰσάγονται ὡς ἦπιες, τάχα, τοῦ συρμοῦ ἢ τῶν πολλῶν ἀπόψεις. Βαθμιαῖα ἀποσποῦν καὶ ἐπιτυγχάνουν συναίνεση καὶ συγκατάθεση μέσῳ προσωπικῶν, τῆς Γιαννοῦς κυρίως, συμβάντων. Σταδιακῶς ὑψοῦνται σὲ σκληρότατες θέσεις πού ζητοῦν καὶ εὐρίσκουν ἐξίσου σκληρότατον συνεργό.

Δι’ αὐτῶν ὁ νοῦς τῆς Χαδοῦλας αἰχμαλωτίσθηκε, ἐσκοτίσθη, ἐξήρθη, δηλαδὴ ἐμετεωρίσθη καὶ ὡς ἐπηρεζόμενος ἦτοι ἐψωνισμένος ἐπίστευσε καὶ συναίνεσε εἰς τὸ ἀνθρωποκτονικὸ - παιδοκτονικὸ σχέδιο τῶν πονηρῶν λογισμῶν. Οἱ ὅποιοι ἐπέτυχαν νὰ πωλήσουν τὸ σχέδιόν τους (α) ὡς συνεργία καλοῦ χριστιανοῦ στὸ ἔργο τοῦ Θεοῦ, (β) ὡς ἀνακούφιση τῶν ταλαίπωρων γονιῶν (!).

Μετ’ αὐτά, “ὀλίγα δευτερόλεπτα” μόνον καὶ δύο τῶν χειρῶν κινήσεις ἐξακοῦν γιὰ νὰ τελεσθεῖ ὁ πρῶτος πνιγμὸς καὶ φόνος. Οἱ λοιποὶ ἔρχονται σχεδὸν ἀπὸ ταῦτομάτου, ἀβίαστα. Φτάνει νὰ δοθεῖ ἢ κατάλληλος εὐκαιρία.

III

Ἐάν και περιορισμένες, οἱ ἐμφανεῖς φιλοκαλικές χρήσεις ἀνιχνεύονται μετὴν βοήθεια τῶν προηγουμένων εὐκολότερα στὸ κείμενο τῆς *Φόνισσας*. Μνημονεύουμε και σχολιάζουμε τὶς πιὸ χαρακτηριστικές, ἰδίᾳ αὐτὲς ποὺ ἐπιστηρίζουν ἰσχυρότερα τὴν ἐρευνητικὴ μας πρόταση.

1. Ὁ ἄη-Γιάννης ὁ Κρυφός.

Μέσω τοῦ ἐρειπιῶνος, τοῦ ἐρειπωμένου πολίσματος, ὁ Παπαδιαμάντης εἰσέρχεται ἀσκεπῆς εἰς τὰ τρισβαθὰ τῆς Γιαννοῦς, στὰ ἐνδότερα τῆς νηπτικῆς μεθόδου. Καὶ ζωντανεὺει οἰοεὶ φωτο-γραφικῶς τὴν κοιμωμένη ρίζα, τὴν ἀφετηρία τῶν παθῶν γιὰ τὴν πολὺπαθη γραῖα. Ζω-γραφεῖ τὴν κρυφὴ, τὴν ἀξομολόγητη και ἀνεξαγόρευτη ἀμαρτία τῆς νεαρᾶς τότε Χαδοῦλας-νύμφης: τὰ κλοπιμαῖα ὄβολα ἀπὸ τὰ ἐπὶ ἴσης κλεμμένα τῆς μητρὸς τῆς. Χρονικῶς συστήνει τὸ πρῶτον “κρυπτόν” ἀμάρτημά τῆς (βλ. ἀνωτ. “ῥῆμα κρυπτόν ἀνόμημα”). Ὑπάρχει και δευτερον κρυπτόν, σιγῶδες, οἰοεὶ βιοποριστικόν: ἡ θανατερὴ ἐπέμβαση στὰ σωθικὰ τῆς ἀπεγνωσμένης Μαρουσῶς. Ἐπέμβαση τὴν ὁποῖαν ἐπεχείρησεν ἀνεπιτυχῶς ὁ θίασος ὄλος τῶν “φίλων” γυναικῶν τῆς Μαρουσῶς. Ἀλλά, μόνη εἰς αὐτὸ ἡ Γιαννοῦ εὐστόχησε!

2. Μονολόγιστος, ἀδιάλειπτος ἢ νοερὰ προσευχή. Ἡ ἐπὶ τὸ ἀπλούστερον, ἢ εὐχή.

Πρόκειται γιὰ τὴν ἐπίκληση τοῦ παναγίου ὀνόματος, τοῦ ὑπὲρ πᾶν ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ, μετὴν βραχύτατη προσευχή “Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, ἐλέησόν με”. Ἡ Γιαννοῦ γνωρίζει τὴν εὐχή. Σὲ κρίσιμες στιγμὲς ταραχῆς και ἀπόγνωσης τὴν προσφέρει και εὐρίσκει ἀνάπαυση. Ἔστω προσωρινή!

Ἐξ ὅσων γνωρίζουμε, ὁ χαρακτηρισμὸς τῆς προσευχῆς ὡς μονολόγιστης συνήθως ἀποδίδεται στὴν βραχύτητά τῆς. Ἀπὸ τὴν προκειμένη ἔρευνα προέκυψε ὅτι ἐνδεχομένως ἐρμηνεύεται και ἐκ τοῦ ἐναντίου. Δηλαδή: ὅπως οἱ πονηροὶ λογισμοί, ὅταν εὐρίσκουν πρόσφορο ἔδαφος στὴν ἀφύλακτη καρδιά, συστήνουν “κρυπτόν ῥῆμα” ἢτοι “μονολόγιστον ἔμφασιν” εἰδωλικὴν πράγματος πονηροῦ, ἔτσι και ὁ ἀδιάλειπτος προσευχόμενος νοῦς στερεώνεται σὲ ἓνα ἀγαθὸν λογισμὸν-μνεία- ἐπίκληση τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ (=μονολόγιστος εὐχή) γιὰ νὰ ἀντιπαλαίσει τὸ δαιμονικὸν και εἰδωλικὸν μονολόγιστον!

3. “Ἐψήλωσεν ὁ νοῦς τῆς”.

Ἐμβληματικὴ διατύπωση. Θὰ ἠμποροῦσε νὰ συστήνει και τίτλον τῆς προκειμένης γραφῆς. Ὑπὸ ὄρους συνοψίζει ἐνδεχομένως τὸ κρυφὸ παίγνιο τῶν λο-

γισμῶν. Ἡ γνωστὴ ἀπόδοση (: παραλογίζω,-ομαι), πού βασίζεται στὸ ἴδιο τὸ κείμενο, εἶναι δυνατόν νὰ αἰτιολογηθεῖ ἀκριβέστερα καὶ συνεπέστερα.

Ἡ ἀνάγνωση τῶν σχετικῶν ἐδαφίων, ἰδίᾳ στὸ Ε΄ Κεφάλαιο, εὐκολύνεται καὶ ἀποκτᾶ ἐρμηνευτικὸ βάθος, ἂν συνυπολογισθεῖ ἡ νηπτικὴ ἐκδοχὴ γιὰ τὸν μετεωρισμό-ρεμβασμὸ τοῦ νοῦς. Βάσει αὐτῆς, ἐκτιμοῦμε, ὁ Παπαδιαμάντης δημιουργεῖ θεσπέσια ποιητικὴ μεταφορὰ. Μεταπλάθοντας τὴν συγκεκριμένη νηπτικὴ ἀνάλυση, ἐξ ἑνός. Καὶ ἀξιοποιώντας βεβαίως σχετικὴ, πλὴν τομώτατη, λαϊκὴ ἔκφραση, ἐξ ἑτέρου. Λόγω τοῦ θεσπεσίου ἀποτελέσματος, ἀξίζει νὰ παρατεθεῖ κάποιο νηπτικὸ ἰσότοπον, πλὴν καὶ ἰσοδύναμον καὶ ἰσάξιον καὶ ἰσότροπον, πού ἀπέχει –ὦ τοῦ θαύματος– πλεόν ἢ δέκα καὶ πέντε αἰῶνες:

(κδ΄) “Ἄλλ’ οὐ δύναται ὁ νοῦς
νικῆσαι φαντασίαν δαιμονίαν
δι’ ἑαυτοῦ μόνον·
μήποτε τοῦτο θαρρείω·
πανοῦργοι γὰρ ὄντες,
καὶ ἠττᾶσθαι ὑποκρίνονται,
ἄλλοθεν διὰ κενοδοξίας ὑποσκελίζοντες·
τῇ δὲ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπικλήσει,
σῆναι δολιεύσασθαί σε,
οὐδὲ κἂν πρὸς ὥραν ὑπομένουσιν.

(κε΄) “Ὅρα μὴ οἰηθῆς
κατὰ τὸν πάλαι Ἰσραήλ,
καὶ παραδοθήσῃ καὶ αὐτὸς
τοῖς νοητοῖς ἐχθροῖς.
Ἐκεῖνος γὰρ παρὰ Θεοῦ τῶν ὄλων,
τῶν Αἰγυπτίων ἀπαλλαγείς,
βοηθὸν εἰς ἑαυτὸν ἐπενόησεν
εἶδωλον χωνευτόν.

(κστ΄) Εἶδωλον δὲ χωνευτὸν νοήσεις,
τὸν ΑΣΘΕΝΗ ἡμῶν ΝΟΥΝ· ὅς γε
[α] ἕως μὲν Ἰησοῦν Χριστὸν παρακαλεῖ
κατὰ τῶν τῆς πονηρίας πνευμάτων,
εὐκόλως αὐτοὺς καταδιώκει·
καὶ μετ’ ἐπιστήμης ἐντέχνου τροποῦται
τὰς ἀοράτους καὶ πολεμίους τοῦ ἐχθροῦ δυνάμεις.

[β] ἐπὶ ἀνὰ αὐτό	(1)	
εἰς ἑαυτὸν	(2)	
ἀφρόνως	(3)	(I)
θαρορήση	(4)	
“ΟΛΩΣ	(5)	

ὡς ὁ λεγόμενος ὀξύπτερος
καταράσσεται (II)

(.....)

‘Ο δ’ εἰς ἑαυτὸν θαροῶν
καὶ μὴ εἰς Θεόν,
πεσεῖται πῶμα⁴ ἐξαισιώτατον»⁵.

Γιὰ τὴν ἀκριβέστερη ἀνάγνωσις τοῦ ἐδαφίου ἀπαιτοῦνται, πέρα τῶν ἄλλων, καὶ δύο λεξικογραφικὲς διασαφήσεις. Ὁ ὄρος «ὀξύπτερος» ὡς ἐπίθετον, ὁ ἔχων ταχείας πτέρυγας. Ὡς οὐσιαστικόν, ὁ ἰέραξ. Ὁ ὄρος «καταράσσω» (α) κτυπῶ κατὰ γῆς μετὰ κρότου, κατασυντρίβω. (β) Ἐπὶ θαλασσιῶν πτηνῶν, πίπτω ὡς οἱ κολιοὶ μετὰ τὴν κεφαλὴν πρὸς τὰ κάτω. Ἐντεῦθεν (γ) ὡς ἀμετάβατον, πίπτω κάτω, πίπτω κατακέφαλα.

Ἰδού, λοιπόν, τὸ ὅλον τῆς εἰκόνας σὲ ἐλεύθερη πλὴν ἐλεγχόμενη ἐρμηνευτική ἀνάταξις. Ὁ νοῦς τῆς Γιαννοῦς ὅλος ἐνωρίτατα ἐθάρρησεν ὅλως καὶ ἀφρόνως εἰς τὸν ἑαυτὸν του. Εἰς ὅλα εὗρισκεν λύση. Πόρον. Διαφυγὴν. Ἀκόμη καὶ στὴν προκειμένη ἀδυσώπητον συνθήκη. Καὶ ἄρχισε νὰ ὑποῦται.

Νὰ ψηλώνει:

–μὲ ὀξείας πτέρυγας, ἢ
–ὀξέως νὰ περσοῦται.

Αὐτά, βεβαίως, κατὰ τὸ φαινόμενον (!). Διότι, κατὰ τὸ πρᾶγμα, οἱ πονηροὶ λογισμοὶ ἐσκοτίσαν τὸν νοῦν ἅμα τῇ εἰσόδῳ αὐτῶν εὐρόντες τὸν νοῦν κενόδοξον. Καὶ τὸν αἰχμαλώτισαν. Καὶ τὸν ἐμετέωρισαν ὡς τὸν θόλον τοῦ οὐρανοῦ ὑποβάλλοντας τὴν ἰδέα ὅτι εἶναι συνεργὸς τῶν ἀγγέλων, ἀκόμη καὶ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ. Ἦ, ὅπως σοφὰ καὶ κοφτὰ καὶ ποιητικὰ ἀποφαίνεται ἡ λαϊκὴ ρήσις: «τὸν πῆρε καὶ τὸν σήκωσε»⁶.

4. Πρβλ. Ἰώβ, ιη' 12.

5. ΗΣΥΧΙΟΥ ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΥ (Πρὸς Θεόδουλον...), *Φιλοκαλία*, τόμ. Α' 144-145.

6. Ἦ ἄλλως μετὰ τὴν μορφὴν τῆς κατάρας «...μὴ σὲ πάρει καὶ σὲ σηκώσει (ἐνν. ὁ ἐξαποδῶ)».

Συμπέρασμα ἐξ αὐτῶν λαμβάνουμε προτελεύτιον. Ὅταν, λοιπόν, ἀρχίζει νὰ ψηλώνει ὁ νοῦς τῆς Γιαννοῦς, τότε στὸ στάδιο (3) τῶν ἀναμιξ λογισμῶν παίρνουν τὸ πάνω χέρι οἱ φόνιοι λογισμοὶ τοῦ ψεύτη καὶ ἀνθρωποκτόνου διαβόλου. Τότε οἱ λογισμοὶ τῆς ταλαίπωρης καὶ ἀνυπεράσπιστης πλέον γραίας σύρονται ὑψούμενοι ὀπίσω τῶν δαιμονικῶν. Λείπεται καὶ ἀναμένουμε νὰ ἀκούσουμε τὴν πλαταγὴ τοῦ ὄξυπτέρου νοός. Ἡ σφοδρότητα τοῦ καταράσσεσθαι θὰ κριθεῖ ἀπὸ τὸ ὕψος τοῦ μετεωρισμοῦ.

Συμπέρασμα μικρόν, οὐχὶ ἀσήμαντον. Ὁ τίτλος *Φόνισσα* βεβαίως ἀναπηδάει ἀπὸ τὴν κραυγὴ τοῦ ἄλμυροῦ νεροῦ στὴν σπηλιὰ καὶ στὸ ὄνειρο τῆς Γιαννοῦς. Στὶς νηπτικῆς πάντως πηγῆς οἱ πονηροὶ λογισμοὶ ὀνομάζονται «φόνιοι» καὶ μεταξὺ τῶν ἐπιτευγμάτων τους ἀναφέρονται καὶ οἱ φόνιοι.

4. Ἡ Γιαννοῦ δὲν κάμπτεται οὔτε ἀπὸ τὰ πνιγηρὰ συμβάντα οὔτε ἀπὸ τὴν διπλὴ σκληρὴ καταδίωξη τῆς ἐξουσίας καὶ τῶν ὀνείρων οὔτε ἀπὸ τὶς κρίσεις τῶν τρίτων· ἐπιζητεῖ, ἀναμένει καὶ εἰκάξει ὅτι λαμβάνει «σημάδι ἀπὸ τὸν Θεό» (!)

Πέρα τοῦ προφανοῦς πειρασμοῦ τῆς κενοδοξίας (: ἀπαίτηση γιὰ εἰδικὴ προσωπικὴ τηλεφωνία μὲ τὸν Ὑψιστο), ἀκριβέστερα ἐξ αἰτίας αὐτοῦ τοῦ πειρασμοῦ ἐμφανίζεται ἓνα πονηρὸ (δαιμονικόν) πνεῦμα τὸ ὁποῖον ποιεῖ τὴν ψυχὴν ἀναίσθητον. Τὸ ἀκόλουθο ἐδάφιο προέρχεται ἀπὸ τὰ «*Κεφάλαια περὶ διακρίσεως παθῶν καὶ λογισμῶν*» τοῦ Εὐαγγερίου καὶ συνοψίζει μὲ σαφήνεια τὰ παρεπόμενα αὐτῆς τῆς δοκιμασίας.

« (ι´) Περὶ δὲ τοῦ δαίμονος
τοῦ τὴν ψυχὴν ποιούντος ἀναίσθητον,
τί δεῖ καὶ λέγειν;
Ἐγὼ γὰρ δέδοικα γράφειν περὶ αὐτοῦ,
πῶς ἡ ψυχὴ τῆς οἰκείας ἐξίσταται καταστάσεως
παρὰ τὸν καιρὸν τῆς ἐπιδημίας αὐτοῦ
καὶ τὸν φόβον καὶ τὴν εὐλάβειαν ἀποδύεται·
καὶ τὴν ἁμαρτίαν, οὐχ ἁμαρτίαν
λογίζεται·
καὶ τὴν παρανομίαν οὐ νομίζει
παρανομίαν
κολάσεώς τε καὶ κρίσεως αἰωνίου
ὡς ψιλοῦ ῥήματος μέμνηται·
καταγελᾶ δὲ ὄντως σεισμοῦ πυρφόρου·
καὶ Θεὸν μὲν δῆθεν ὁμολογεῖ·

τὴν δὲ πρόσταξιν αὐτοῦ οὐκ ἐπίσταται.
 Τύπτεις εἰς τὰ στήθη,
 κινουμένης αὐτῆς πρὸς τὴν ἁμαρτίαν,
 καὶ αὕτη οὐκ αἰσθάνεται.
 Ἄπο Γραφῶν διαλέγη, καὶ ὄλη πεπώραται
 καὶ οὐκ ἀκούει.
 Ὅνειδος αὐτῇ τὸ παρὰ ἀνθρώπων προσφέρεις
 καὶ οὐ λογίζεται.
 Τὴν παρὰ τοῖς ἀνθρώποις αἰσχύνην,
 καὶ αὐτὴ οὐ συνήσι,
 δίκην χοίρου καμμύσαντος, καὶ τὸν φραγμὸν
 διακόψαντος.
 Τοῦτον δὲ τὸν δαίμονα,
 κενοδοξίας χρονίσαντες ἐπάγουσι λογισμοί.»⁷
 (...)

5. Κρυμμένην εἰς τὸ τέλος περίπου τῆς *Φόνισσας* ἀνευρίσκουμε πολυδύναμον ἐρμηνευτικὴν κλεῖδα, τὸ χάρισμα τῆς διακρίσεως.

Ἐξηνητημένη ἀπὸ τὴν ἀσιτία καὶ ἀπὸ τὴν διπλὴ καταδίωξη (τῶν ἀρχῶν καὶ τῶν ὄνειρων-τύψεων), ἡ Χαδούλα πίπτει νὰ κοιμηθεῖ στὴν τελευταία κρύπτη, εἰς τὴν ὑγρὰν ἄλμη τῆς σπηλιᾶς. Ἐκεῖ τὴν ἐπισκέπτεται καὶ τὸ τελευταῖο φρικῶδες ὄνειρο. Σ’ αὐτὸ ἀκούει μεταξὺ ἄλλων καὶ ἐνωπίζεται τὸ νερὸ τῆς στέρας νὰ βρυχᾶται μ’ ἔναρθρον φωνή: «Φόνισσα, φόνισσα».

Ἀκούει ἐπίσης τὴν λαρυγγώδη φωνὴν τοῦ Καμπαναχμάκη (ὁ ὁποῖος τὴν προτρέπει νὰ πάει) «—Στὸ Ἐρημητήριο...»! Τότε λαμβάνει τὴν ἀπόφασιν, ἅμα φέξι καλὰ... νὰ διευθυνθῆ πρὸς τὸν Ἄη-Σώστη. Ἐκεῖ θὰ ἐξομολογεῖτο ὅλα τὰ «πάθια τῆς». Καιρὸς μετανοίας πλέον...

Πέρα τῆς προτροπῆς τοῦ Καμπαναχμάκη διὰ ζώσης πρὸς διήμερου καὶ σὲ ἐπανάληψη ἐν ὄνειρῳ, συνυπολογίζει ἡ Γιαννοῦ ὅσα πολλὰ εἶχεν ἀκούσει ἀπὸ εὐλαβεῖς γυναῖκες περὶ τῶν ἀρετῶν τοῦ Γέροντος ἐκείνου πού κατεστάθη πρόσφατα στὸν Ἄη-Σώστη. Ἡ θεσπέσια περιγραφὴ τῆς ἀποφάσεως πού ἔλαβε ἡ Χαδούλα ἔχει ὡς ἐξῆς:

«Ἐλεγαν,
 ὁ γέρον παπ’ Ἀκάκιος

7. *Φιλοκαλία Α’* 49-50.

ἦτο αὐστηρὸς πνευματικός,
πλὴν εἶχε τὸ σπάνιον χάρισμα
τῆς ΔΙΑΚΡΙΣΕΩΣ τῶν ΛΟΓΙΣΜΩΝ,
κ' ἔφθανε μέχρι προορατικότητος.
Αἱ γυναῖκες ἐβεβαίουν
ὅτι ἦτο σωστὸς κρυφιογνώστης,
καὶ σοῦ ἔλεγεν
τί εἶχες μέσα σου.
Καὶ πολλάκις ἐξωμολόγει τὸν μετανοοῦντα
πολὺ περισσότερον
ἢ
ὅσον αὐτὸς ἠθελε νὰ ἐξομολογηθῆ.
Διὰ τὴν Φραγκογιαννοῦ θὰ ἦτο εὐτύχημα,
ἂν εἶχεν εἰλικρινῆ ἀπόφασιν νὰ ἐξομολογηθῆ,
νὰ εὐρίσκετο εἰς πνευματικὸς ὅστις νὰ τὴν ἀπήλλαττεν ἀπὸ τὸν κόπον καὶ
ἀπὸ τὸ φοβερὸν βάσανον τοῦ δισταγμοῦ, λέγων: «Αὐτὸ κι αὐτὸ ἔκαμες!»
Ἦρκει νὰ μὴν τὴν ἀπῆλιξε... »

Ἐκτιμοῦμε ὅτι σ' αὐτὸ τὸ ἐδάφιο ὁ Παπαδιαμάντης ἄφησεν εἰς τὸ φανερὸν τὴν ἰσχυρότερην νηπτικὴ κλειδὰ τοῦ ἔργου: τὸ σπάνιο χάρισμα τῆς διακρίσεως τῶν λογισμῶν πού διεθέτε ὁ αὐστηρὸς πνευματικός, ὁ σωστὸς κρυφιογνώστης. Ἐὰν ἡ ἐρευνητικὴ μας πρόταση εὐσταθεῖ, τότε τὸ ΙΖ' κεφάλαιο ἀποτελεῖ κορυφωσὴ γιὰ τὴν πλοκὴ τοῦ ἔργου. Ἀπὸ τὴν ἀρχὴ κιόλας ἡ Γιαννοῦ εἰσέρχεται σταδιακῶς καὶ σχεδὸν ἀνεπαίσθητως στὴν ἀτελεύτητον δίνῃ τῶν ἐνθυμήσεων, στὸν ἀτέρμονα στροβιλισμὸ τῶν πονηρῶν λογισμῶν, μὲ τὰ γνωστὰ ψηλαφητὰ ἀποτελέσματα. Σκληρὸς πυρήνας τοῦ παιγνίου, τὸ ἀναμῖξ καὶ ἡ σύγχυσις τῶν λογισμῶν. Πού φθάνει στὴν ἀκραία μορφή, ιδέες καὶ ἔργα ἰδικά της ἢ ἔργα καὶ ιδέες πού στήνονται σὲ συνεργασία μὲ τὸν ἐξαποδῶ, αὐτὰ ὅλα νὰ ἀποδίδονται στὸν Θεό, δηλαδὴ ὅτι γίνονται στὸ ὄνομά Του, ἢ μὲ τὸ θέλημά Του.

Ἡ φοβερὴ ὥστόσο καὶ ἀδυσώπητος πραγματικότητα τῆς δισσης καταδίωξις τὴν ἐξουθενώνει. Μαζὶ καὶ τὴν καθιστᾷ παλινδίνητον, τὴν ἐμφανίζει παλιν-αυτόμολον. Ὁ Παπαδιαμάντης ὀνομάζει τὴν ἀφόρητη συνθήκη τῆς Γιαννοῦς «κόπον καὶ φοβερὸν βάσανον τοῦ δισταγμοῦ». Ἀπὸ αὐτὴν λοιπὸν τὴν κατάστασι θὰ τὴν ἐλύτρωνε ἓνας αὐστηρὸς πλὴν χαρισματοῦχος πνευματικὸς πού ἀσκει τὸ χάρισμα τῆς διακρίσεως τῶν λογισμῶν. Θὰ τῆς ἔλεγε: «Αὐτὸ κι αὐτὸ ἔκαμες»!

Ἄν τὸ ἐπόμενο ΙΗ' κεφάλαιο συστήνει τὴν ἔξοδο τῆς γραφῆς, τὸ προκείμενο δέκατον ἔκτο ἀποτελεῖ κορύφωση τοῦ δράματος, πὺν ἑτοιμάστηκε ἀπὸ τὰ προηγούμενα δεκαπέντε. Αὐτὰ σχεδιάστηκαν ὡς σταδιακοὶ ἀναβαθμοὶ στοῦ ὄξυπετῆς παίγνιο τοῦ νοῦ, τῶν ἐνθυμήσεων, τῶν λογισμῶν.

Δίδυμος ἀπορία καὶ ἀποκρίσεις, πρὸ τῆς ἀποφωνήσεως.

α) Εἶναι, λοιπόν, ὁ Παπαδιαμάντης κάποιος εὐφυῆς, ἔστω, πλὴν μεταποιητῆς ἀσκητικῶν ἀφηγημάτων; Καί,

β) ἔάν τὸ ὕλικὸ τῆς μυθοπλασίας του τὸ ἀντλεῖ ἀπὸ «μεσαιωνικῆς-καλογερικῆς ὄνειροπλασίας», τότε πῶς ἐξηγεῖται τὸ δισοδὸ παράδοξο; Οἱ μὲν τάχα προοδευτικοὶ κριτῆς του νὰ γηράσκουν πρὸ ὥρας καὶ ὁ Παπαδιαμάντης, δηλαδὴ τὸ ἔργο του, νὰ θάλλει νεάζον ὡς τὸ ξύλον τὸ πεφυτευμένον παρὰ τὰς διεξόδους τῶν ὑδάτων;

Ἀπόκριση Α'

Ὁ Παπαδιαμάντης ἀρύεται ὕλικὸ κατὰ περίπτωσιν ἀπὸ πολλῆς περιοχῆς καὶ περιόδους. (Ἦδη σὲ προηγούμενο μελέτημά μας ἐντοπίσαμε προσλήψεις σ' ἓνα μόνον διήγημα, σὲ μίαν καὶ μόνην σελίδα ἐκτὸς τῆς ρητῆς-αὐτούσιας ὀμηρικῆς, ἀπὸ τὸν Ἡσίοδο καὶ τὸν Εὐστάθιο Θεσσαλονίκης.)⁸ Τὰ νηπτικά-καλογερικά συστήνουν ἓνα μέρος τῶν προσλήψεων, ἐνδεχομένως τὸ προσφιλέστερο. Ἀρνούμενος ὡστόσο ὁ Σκιαθίτης ἐκεῖθεν ὕλικὸ δημιουργεῖ νέα δημιουργία. Τὸ δάνειο γίνεται προπλασμὸς ζωγραφικὸς. Ὅπου ζωροῦνται ζωντανὰ καὶ ζωγραφοῦνται ζωηρὰ καινουργῆ πράγματα. Προκειμένου γιὰ τὴν *Φόνισσα* ἔχουμε πεισθεῖ ὅτι μεγαλοφυῶς συλλαμβάνει καὶ ἀριστοτεχνικῶς ἐκτελεῖ τὸ ἀκόλουθο καινοτόμο στὴν παλαιότητά του πρόγραμμα· ἐνῶ τὸ ὑποκείμενο νηπτικὸ ὕλικὸ ἀναφέρεται στοὺς ἀτομικοὺς πειρασμούς, στοὺς ἐξατομικευμένους λογισμούς, ὁ Παπαδιαμάντης τὸ ἀναγεννᾷ, τὸ ἀναπλάθει. Καὶ τοῦτο, γιὰ νὰ εἰσαγάγει στοῦ ἀριστοῦργημα τῆς *Φόνισσας* συλλογικῆς προλήψεις, κοινωνικῆς ιδεοληψίης. Οἱ ὁποῖες, ἄς ὑπογραμμισθεῖ μετ' ἐπιτάσεως, ἐπιχωριάζουν σὲ χριστιανικὰ ἀκροατήρια. Καὶ οἱ ὁποῖες ἐπέχουν θέση "γενικῶν-διαδεδομένων-πειρασμικῶν-λογισμῶν". Ὡς παραδείγματα ἐπιλέγουμε νὰ σημειωθοῦν:

8. Βλ. ΣΙΑΣΟΥ Λ. ΧΡ., «Ἀμφίλοξα παπαδιαμαντικά», *Πρακτικὰ Β' Διεθνoῦς Συνεδρίου γιὰ τὸν Ἀλέξανδρο Παπαδιαμάντη* (Ἀθήνα 1-5 Νοεμβρίου 2001) (σφ. 443-455) 451-454 (Δόμος, Ἀθήνα 2002).

- ή κακή μοῖρα τῶν κορασίδων,
- ὁ βραχνὰς τῆς ἀποκατάστασής τους,
- τὸ μισούμενο ἀπὸ ὅλους πλὴν καὶ ἀπαιτούμενο ἀπὸ ὅλους «τράχωμα» (κοινῶς, προίκα).

Ἔτσι γιὰ πρώτη φορὰ στὴν ἱστορία τόσο τῆς σχετικῆς (νηπιτικῆς) γραμματείας ὅσον καὶ τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας εἰσάγονται συλλογικὲς, δηλαδὴ κοινωνικὲς, ἰδεοληψίες καὶ ἀνακρίνονται, ἥτοι ἀφήνονται νὰ λειτουργήσουν, μὲ τοὺς ὅρους τῶν πειρασμικῶν λογισμῶν. Γιὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ αὐτοῦ τὸ ἐπιτυχὲς ἐγχείρημα μαζί καὶ τόλμημα δὲν κρίνεται μόνον καινοτόμο. Ἐπιπροσθέτως φανερῶνεται καὶ μοναδικό-ἐκκλησιαστικό. Γιὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ μόνον;

Ἀπόκριση Β΄

Ἄν εὐσταθεῖ ἡ πρότασή μας, τότε τὸ πείραμα-τόλμημα τῆς *Φόνισσας* μὲ ὑποστηρικτικὲς ὀρισμένες συγγενεῖς καὶ συναφεῖς γραφές (π.χ. *Ἡ Μαυρομαντηλοῦ*, *Ὁ γάμος τοῦ Καραχμέτη*) ἀποδεικνύεται τόσο λειτουργικὸ ὥστε νὰ αἴρεται ἐπάνω τῶν καιρικῶν τοῦ δημιουργοῦ του. Ἐξ ὅσων γνωρίζουμε, ὁ Παπαδιαμάντης, μόνος αὐτός, διατυπώνει ὀξυνούσατη ἐρμηνεῖα γιὰ τὴν διαχρονικὴ γένεση, ἀκριβέστερα «ἀναγένεση» τοῦ κακοῦ. Ἡ ὁποία ἐμπειρικῶς ἐλέγχεται ὡς ἡ μόνη ἴσως ἰσχυρὴ, δηλαδὴ ἀποτελεσματικὴ. Σὲ ἄλλη του γραφὴ ἀποφαίνεται ὅτι, μετὰ τὴν πώση τῶν Πρωτοπλάστων, ἡ δευτέρη μεγαλύτερη πώση ἔγινε (διάβαζε: γίνεται) μὲ τὴν ἐπινοήση καὶ κατασκευὴ ἀφηρημένων ἐννοιῶν. Ὁ Παπαδιαμάντης βεβαίως δὲν εἶναι ἱστορικὸς τῶν ιδεῶν. Οὔτε ἐκπονεῖ πραγματείες «Τίνα καὶ πόθεν τὰ κακά» ὡς ἄλλος φιλόσοφος νεοπλατωνικός. Τὸ ὀξύμμενο του ὅμως αἰσθητήριο τοῦ λογίου καὶ ἐκκλησιαστικοῦ ἀνιχνεύει ὅτι οἱ ἀφηρημένες ἔννοιες μαζί καὶ ιδέες ἐνδέχεται νὰ γίνουν τὰ τομότερα ἐγχειρίδια. Ἰδίως ἂν πέσουν στὰ χέρια πονηρῶν κουρτιζάνων τοῦ ἔξαποδῶ. Καὶ ἰδίως, νὰ προσθέσουμε ἐμεῖς διὰ τὴν σήμερον, ἂν χρῆμα ρέει ἀφθονον. Προκειμένου

ἡ ἰδέα → εἰκόνα → κατοπτρικὸ εἶδωλο → μονολόγιστος ἔμφασις

ποὺ προβάλλεται μὲ τὴν ἰσχυρότατη ἐπαναληπτικὴ διαφήμιση νὰ ἐντυπωθεῖ στὸν νοῦ μέσῳ τῆς φαντασίας. Δηλαδή, ἀσκητικῶς εἰπεῖν, *νὰ χρονίσει*. Καὶ ἔτσι νὰ ἀκολουθήσουν μὲ μαθηματικὴ ἀκρίβεια καὶ σειρὰ: τὸ ἀναμίξι, ἡ συγκατάθεση, τὸ βουλευτήριο, ἡ αἰσθητὴ πράξι. Ὁ σημερινὸς ἀναγνώστης διαβάσει εὐχαρίστως τὸν συκοφαντημένο καὶ μὴ ἀναγνώσιμο Παπαδιαμάντη, ἐπειδὴ, μεταξύ ἄλλων, στὴν ἐκλαϊκευμένη γιὰ τοὺς πολλοὺς καὶ ἀπλοὺς *Φιλοκαλία* του παρηγορεῖται, ἐπειδὴ ἐννοεῖ πῶς λειτουργοῦν πειρασμικῶς ἐν ἀρχῇ καὶ φο-

νικῶς περὶ τὰ τέλη σημερινές κοινωνικές ιδεοληψίες (...). Καί, ὡς φαίνεται, αὐτὸ θὰ ἰσχύει γιὰ μακρούς, ἀκόμη, μακρότερους χρόνους.

Πόρισμα, ἦτοι, κατὰ τοὺς γεωμέτρας,
πάρεργος ὠφέλεια

Οἱ δύο Ἀποκρίσεις συνιστοῦν ἐκ τοῦ πλαγίου καὶ ἐξήγηση στὸν ὑπότιτλο τῆς *Φόνισσας* «κοινωνικὸν μυθιστόρημα». Αἰτιολογοῦν ἐπίσης τὸν ἰσχυρισμὸν μας ὅτι σ' αὐτὸ τὸ ἔργο περιέχεται γιὰ τοὺς πολλοὺς καὶ τοὺς ἀπλοὺς –οὐχὶ τοὺς εἰδικούς– ἡ πληρέστερη στὸ εἶδος τῆς ἀνθρωπολογίας: ἡ πιὸ λειτουργική, ἡ διαχρονικότερη, καὶ ἐμπειρικῶς ἐκ τοῦ ἀποτελέσματος ἐλεγχόμενη.

Κεφάλαιον τοῖς εἰρημένοις

Αὐτὸν τὸν κολοφῶνα τῆς *Φόνισσας* τολμοῦμε ἅμα καὶ χαίρομεν νὰ ἐπιθέσουμε στὰ προηγούμενα. Τὴν ἀρχαιότροπον λύση τοῦ δράματος ποὺ ἐκτυλίσσεται στὸν λαϊμὸ τῆς ἄμμου. Ἐκεῖ, μεταξὺ ἄλλων, ἀδήλων εἰς ἡμᾶς καὶ μυστικῶν, τουτέστιν προστατευμένων ἀπὸ τὶς μονομανίες καὶ βεβαιότητες τῶν εἰδικῶν, ἐπισυμβαίνει ἡ τροπικὴ ἅμα καὶ ποιητικὴ ἀντίπωση τοῦ ὄξυπετοῦς, τοῦ ἰέρακος, τοῦ νοός. Ὁ ὁποῖος ὅλος ἐθάρρησεν ὅλως καὶ ἀφρόνως εἰς τὲς δυνάμεις του. Καὶ ἰδοὺ θέαμα, διορθώνουμε, πῶμα ἐξαισιώτατον: καταράσσεται ὡσεὶ βολὴς ἐπὶ τῆς ὑαλίνης καὶ περιβρυχίου ἐπιφανείας.

Ὅμως ὁ Σκιαθίτης δὲν νιώθει πλωρὸς τοῦ ἄλλου κόσμου. Αἰσθάνεται καὶ αὐτὸς συνοδίτης τῆς Γιαννοῦς στὸν ἔρμο αὐτὸν μπου ντουριά. Γιαντὸ καὶ φιλοτεχνεῖ μὲ ἀσυνήθη, ἴσως μοναδικὴ στὰ λογοτεχνικὰ χρονικά, φιλανθρωπία τὴν ἔξοδο. Ἡ τὸ ἐξόδιον.

Μὲ τρεῖς ἀδρὲς πινελιὲς ἐπιτυγχάνει ἐν ταύτῳ ἄθλον τρισόν:

α) Ἀφαρπάζει στοργικὰ τὸ πλάσμα τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τοὺς αἰχηροὺς, τοὺς τεταμένους ὄνυχας τῆς βραδείας καὶ νωθῆς κοσμικῆς ἐξουσίας.

β) Τὸ ἀγκαλιάζει καὶ ἔτσι τὸ διασώζει ἀπὸ τὰ θρησκευτικὰ βουλευτήρια τὰ καὶ ἀγριωδέστερα τῶν κοσμικῶν, μαζὶ καὶ ἀπὸ τὰ ἐπιστημονικὰ ἐργαστήρια, τὰ ἱταμότερα ὄλων τῶν ἐποχῶν.

γ) Τὸ ἀπιθώνει τρυφερά, ἐν σιωπῇ, χωρὶς φωνήεντα ψάλματα στὸ χθαμαλὸ τοῦ ἀλικτύπου βράχου. Στὴν πόρτα τῆς θείας δικαιοσύνης. Στὰ πόδια τοῦ μεγάλου Πατρὸς τοῦ Τρισαγίου.

Σ' ἐμᾶς τοὺς περιλειπόμενους δωρεῖται παίγνιον ἐνάλιον: τὸ ἐνάμιλλον, τάχα καὶ ἰσόπαλον θεῖον καὶ ἀνθρώπινον. Μᾶς χαρίζει ὡς παιγνιῶδες ἄθλημα τὸ «πάλιν-ῥοεῖν, ῥοεῖν. Τὸ πλημμυρῶ... καὶ ἀποσύρομαι!»! Εἰς στιγμὴν ἀκινήτοῦσαν. Εἰς τὸ μέσον.

α) Τὸ λογικὸν πλάσμα νὰ κορδακίζεται φρῖσσον (...). Καὶ τότε τὸ ἄκτιστον νὰ ἀποσύρεται περίλυπον στὰ ἐνδότερα τοῦ βράχου.

β) Τὸ λογικὸν πλάσμα νὰ κατα-ρέει, αἰμάσσον, αὐτοβυθιζόμενον, αὐτοδιαθρυπτόμενο. Καὶ τότε τὸ ἄκτιστο νὰ ἐπανερχεται. Καὶ νὰ ἀπολούει τὶς πληγὰς τοῦ παιδὸς του. Νὰ τὸ καθαίρει. Νὰ τοῦ φορεῖ κατάσαρκα χιτῶνα φωτεινό. Καὶ νὰ τὸ εἰσάγει, ὅλον φωταυγές, εἰς τὸν Ἄπάνω, στὸν ὀλόφωτο καὶ φωτογόνον Ἄη-Σώστη (...).